

השחיתות של הקבוצה מול הטוהר של הבודד

תוכן עניינים

- 1.....השחיתות של הקבוצה
- 1.....אינטרסים, נאמנות וכבוד
- 2.....השפעות פסיכולוגיות: לחץ נורמטיבי והטיות קוגניטיביות
- 4.....הטוהר של הבודד
- 4.....היתרונות של הקבוצה מול הבודד
- 4.....היתרונות של הבודד
- 5.....מסקנה: האם האדם צריך להיות בודד בכדי להיות מוסרי יותר?
- 6.....דרך האמצע – להיות יחיד בתוך הקבוצה

ישנו כח במספרים-בכמויות ("Strength in Numbers") – הנטייה להתארגן בקבוצות היא טבעית, הסתגלותית ויש לה יתרונות רבים מאוד. אך האם יש בכך גם יתרון מוסרי וערכי, או שמה הכח של הקבוצה הוא דבר משחית אשר מסיט מדרך האמת (האובייקטיבית) ומהצדק?

השחיתות של הקבוצה

אינטרסים, נאמנות וכבוד

אנשים נוטים להתארגן וליצור קשרים עם אנשים אחרים בעלי אינטרסים משותפים. מההתארגנות הקבוצתית הקטנה ביותר- של אדם וחברו או זוג, דרך משפחות, שבטים, ארגונים שונים, גופים גדולים כגון מערכת אכיפת החוק, המשפט והמערכת השלטונית, ועד קבוצות דת ומדינות שלמות. הקבוצות שנוצרות כתוצאה מהתארגנויות אלו נוטות להגן על האינטרסים המשותפים הללו. נוסף על כך, בכל קבוצה יש ערך של נאמנות (וכבוד) אשר נשמר במידה זו או אחרת על ידי חברי הקבוצה. ערך (כתוב או בלתי כתוב) זה מכתוב נורמה קבוצתית שמחייבת את חברי הקבוצה לשמור על האינטרסים והנרטיבים הקבוצתיים ולהגן על חברי הקבוצה מפני גורמים חיצוניים.

האינטרסים המשותפים מקודמים והנאמנות אחד לשני נשמרת על ידי הפעלת כח במידות שונות בהתאם לתרבות ולאופי הקבוצה. מידת הכח גדלה עם המספרים של חברי הקבוצה, ומכיוון שהכח משחית, חברות בקבוצה בהכרח מגדילה את רמת השחיתות. מעבר לכך, כאשר שמים את האינטרסים בעדיפות גבוהה ואת ערך הנאמנות והכבוד מעל הערכים העליונים של האמת והצדק, נוצר חוסר איזון וסטייה מדרך הישר, והשחתת המידות והערכים - שחיתות.

במידה מסוימת (וגם אם חברי הקבוצה אינם מושחתים יחסית בתור יחידים) אם נוצרת מחלוקת עם אדם 'חיצוני', שאינו חבר בקבוצה, חברי הקבוצה יגנו אחד על השני ועל האינטרסים הקבוצתיים גם אם זה נוגד את הצדק האובייקטיבי. כל קבוצה ורמת השחיתות שלה. זאת יכולה להיות הטיה קטנה וכביכול בלתי מזיקה לטובת חבר הקבוצה, עד למלחמת חורמה אלימה, בלתי צודקת ולא מוסרית כנגד 'האחר'. השחיתות- הסטייה מדרך הישר, יכולה גם להתחיל בהטיה קטנה ולבסוף להתדרדר במדרון החלקלק לפשעים החמורים ביותר.

לדוגמא, לקבוצה הגדולה הנקראת 'מדינה' ישנם אינטרסים, והיא משתמשת בכח שלה בכדי להגן עליהם אל מול קבוצות חיצוניות אחרות הנקראות 'מדינות'. ישנם אינטרסים מוסריים, כגון הגנה על אזרחיה מפני פולשים וסכנות, וישנם אינטרסים יותר אפורים ופחות מוסריים. ככל שהמדינה פחות מוסרית וערכית כך האמצעים שהיא תנקוט בכדי להגן על האינטרסים הקבוצתיים שלה יהיו פחות מוסריים וצודקים.

השפעות פסיכולוגיות: לחץ נורמטיבי והטיות קוגניטיביות

אפשר לומר שגם היחיד השומר על האינטרסים שלו והנאמן לעצמו יכול להיות מושחת ולעשות דברים שאינם צודקים. זה כמובן נכון, אבל הכח של הקבוצה מביא לשחיתות ברמה אחרת לגמרי. בנוסף, ההשפעות הפסיכולוגיות של צרכי האגו, הבאים לידי ביטוי בהתנשאות על האחר, שאיפה לכבוד, לעליונות (מול נחיתות- אדלר), ולכח (ניטשה), מתעצמות בצורה משמעותית בדינמיקה הקבוצתית.

מעבר לכך, ישנם תופעות פסיכולוגיות הקיימות רק במסגרת קבוצתית-חברתית. התופעות הפסיכולוגיות-חברתיות הללו הן עוצמתיות ובעלות השפעה רבה על היחידים, הקבוצות והחברה כולה, ופעמים רבות מסיטות אנשים מדרך הישר וגורמות להם להיות עיוורים לאמת.

חשיבה קבוצתית (Groupthink) היא תופעה פסיכולוגית חברתית-נורמטיבית אשר גורמת לאנשים 'ליישר קו' עם הדעות והנרטיבים המרכזיים של הקבוצה. פעמים רבות הדבר נעשה באופן לא מודע וכחלק מתהליך ההזדהות עם הקבוצה. אנשים מאמצים דעות שהופצו בקבוצה (במקור ממובילי הדעה של הקבוצה), פעמים רבות ללא חשיבה ביקורתית-עצמאית וללא בחינה מעמיקה. בלי לשים לב, חברי הקבוצה מתחילים להאמין לרעיונות הללו ולהתייחס אליהם כאילו הם רעיונות 'שלהם', אפילו שמדובר בחקיינות קולקטיבית. דבר זה מעמיד בסכנה רצינית את כושר ההבחנה העצמאית של היחידים, את החשיבה הביקורתית, ואת היכולת להבחין ולהגיע לאמת האובייקטיבית.

חשיבה קבוצתית נתמכת על ידי **לחץ חברתי-קונפורמיסטי-נורמטיבי** של הקבוצה. אם בקבוצה או בחברה מסוימת כולם לובשים כובעים או מסכות, אדם שלא יעשה את זה יהיה שונה, חריג או 'מוזר', ויסתכן במידור, התקפות ואף סילוק מהקבוצה. ככל שהנורמה החברתית היא יותר רחבת היקף ובעלת כובד משקל וחשיבות גדולה לחברי הקבוצה, כך הפרתה תגרור תגובה חריפה יותר, וכך הציפייה מהתגובה תהווה גורם מרתיע מפני הפרתה. הלחץ החברתי יכול להיות לגבי נורמות חברתיות שהן מוסריות וערכיות כגון לא לרצוח, לא לגנוב ולא לבגוד, אך הלחץ החברתי יכול להיות גם לגבי נורמות לא מוסריות כגון לחץ לשתות אלכוהול, לחץ שקשור למיניות, או לחץ לעטות סמרטוט בד על הפרצוף.

בנוסף ללחץ החברתי-הנורמטיבי, אשר יכול לגרום לאנשים לסטות מדרך הישר ולהסתיר את האמת מאחורי מסך או מסכה, כוחה של **הסמכות ההירארכית הקבוצתית** יכולה לכופף אנשים לציית לצווים לא מוסריים ולהאמין לרעיונות שקריים. תופעת הכת, היא דוגמא קיצונית לתופעות הקבוצתיות של לחץ חברתי, חשיבה קבוצתית וסמכותנות אבסולוטית (שבראשה נמצא 'המנהיג'), המשפיעות לרעה על החשיבה העצמאית והביקורתית של חברי הקבוצה.

ככל שהקבוצה היא יותר סמכותנית וככל שחבריה מאמינים ל'אנשי הסמכות' בצורה עיוורת יותר, כך פניהם האמתיות של חברי הקבוצה יהיו מוסתרות מאחורי מסכה, והאמת האובייקטיבית מוסתרת מאחורי מסך.

הטוהר של הבודד

השחיתות של הבודד באה לידי ביטוי בסובייקטיביות הפסיכולוגית והמחשבתית, כגון תירוצים, ראציונליזציות, הטיות קוגניטיביות ואגואיזם. אך האדם השואף להמעיט בתופעות הללו ולהיות ערכי ואובייקטיבי, יכול להיות יותר באמת בתור יחיד (אינדיבידואל), מפני שהראייה שלו תהיה צלולה יותר וקושר השיפוט העצמי והחשיבה הביקורתית גבוהים יותר.

הטוהר של הבודד בא לידי ביטוי בניתוק היחסי מההשפעות השליליות של לחץ חברתי-נורמטיבי וחשיבה קבוצתית, שפעמים רבות מרחיקים אנשים מהאמת ומטים את מאזני הצדק. כמו כן, אדם בודד, שהוא עצמאי בחשיבתו, נוטה להיות פחות מושפע מסמכותנות, וכתוצאה מכך, פחות חוטא בהטיות וכשלים לוגיים הנובעים מפנייה לסמכות. לכן יש לאדם הבודד-העצמאי זְכָלָה (פוטנציאל) לטוהר מידות גבוה יותר, ולהיכרות צלולה יותר עם האמת.

היתרונות של הקבוצה מול הבודד

מבחינה פרקטית יש יתרונות רבים לקבוצה על פני היחיד; מיתרונות פסיכולוגיים (תמיכה, ביטחון וכו'), דרך יתרונות של עזרה מעשית, ועד ליתרונות של כח בכמויות או כח ההמונים, במיוחד כשאלו מאורגנים, מכוונים ונשלטים.

אך מבחינה מוסרית-ערכית יש פגם בגישה הכוחנית. עלינו לנסות להימנע מ"עוצמה עושה צדק" "Might Makes Right". כלומר מהרעיון ומהתופעה שמי שחזק יותר קובע בצורה ישירה או עקיפה את מה שנחשב לנכון, צודק ונורמלי, בגלל שבכוחו הוא מכריח אחרים להיכנע לתכתיביו, ללא קשר לאם הדבר באמת מוסרי וצודק מבחינה אובייקטיבית.

נראה שמבחינה מעשית-הישרדותית, הבודד מפסיד הרבה מאוד מהיותו כזה, ונמצא בחסרון גדול על פני האנשים החברים בקבוצות, אך האם יש לבודד גם יתרונות ייחודיים?

היתרונות של הבודד

יש יתרונות של התפתחות האישיות והאינטלקט לבודד אשר שומר על עצמאות. הבודד יכול ללמוד כיצד להתמודד עם אתגרי החיים ללא עזרה ותמיכה מתמדת מקבוצה, ובכך להתפתח ולגדול באופן אישי, וגם ללמוד להבחין ולשפוט מצבים באופן אובייקטיבי יותר, אם הוא מכוון לכך.

מעבר לכך, היתרון המרכזי של הבודד הוא הניתוק היחסי שלו מההשפעות והלחצים הפסיכולוגים של הקבוצה; לחצים והשפעות אשר גורמים להטיות ולסטייה מהאמת ומהצדק. לבודד יש יתרון פוטנציאלי ביכולתו לראות בצורה צלולה ורחבה יותר את המציאות ואת האמת האובייקטיבית. זה דורש מאמץ ועבודה עצמית, אבל לעומת האדם הבודד, אדם שנמצא בתוך קבוצה חייב לעשות את אותו המאמץ ובנוסף עליו לנסות להתגבר על ההטיות, הלחצים וההשפעות של הקבוצה (שפעמים רבות כלל אינו מודע להן).

מבחינה מעשית-חומרנית, הבודד נמצא בחיסרון עצום מול חברי הקבוצות (לפחות בטווח הקצר). אך יתכן והקושי והמחיר של הבדידות באים עם יתרונות שהם הכרחיים לחברה בריאה. מבחינה ערכית ומוסרית יכולות להיות לבודד סגולות ייחודיות שאם יבואו לביטוי מלא, יכולות אף להציל את הקבוצה מאבדון בטווח הארוך יותר.

מסקנה: האם האדם צריך להיות בודד בכדי להיות מוסרי יותר?

האדם הוא בעל חיים חברתי. מידת שיתוף הפעולה והנטייה ליצור קשרים וקבוצות הם מהיתרונות הבולטים ביותר של האדם. כמעט כל היכולות והתוצרים של האדם הם תולדה של שיתוף פעולה, ממוצרי צריכה, דרך תרבות ומדע, ועד לרפואה. מעבר לכך, החיים – הם תופעה קבוצתית במובן זה, שכל אורגניזם וכל מערכת תלויה או קשורה למערכת אחרת, מעולמם של החיידקים והמיקרואורגניזמים, דרך קהילות דבורים ונמלים ועד ליונקים כגון פילים, דולפינים, קופים ובני אדם. החיים הם תופעה מאחדת ומארגנת, השונה מאוד מהריק של רוב היקום. אפשר גם לומר שהחיים, זה הגורם המאחד והמארגן ביותר ביקום, שבבסיסו-בראשיתו (קשר-זוגיות-רבייה) ובשאיפתו האולטימטיבית והסופית, מצויה האהבה.

אפשר לומר שכולנו בעצם שותפים בקבוצות, בין שבחרנו בכך לבין שלא. רובנו נולדים לתוך הקבוצה המשפחתית, ובהדרגה עורכים היכרות עם חברים, קבוצות במערכת החינוך וכו'. למרות זאת, נשאר בדינו הבחירה באיזו מידה להיות חלק מקבוצה, ומתי לבחור להפסיק להיות שותפים לדרכה ולעזוב את הקבוצה.

מעבר לכך, בדידות זה משהו מאוד קשה פסיכולוגית ויש לבדידות השפעות חמורות גם מבחינה פיזיולוגית-בריאותית. זה אינו דבר מומלץ לאורך זמן, אך יש אנשים שמטבעם ומטבע העולם האנושי

מוצאים את עצמם בודדים. קשרים שטחיים עם אנשים לא באמת מפיגים את הבדידות, וקשרים עמוקים יותר הם נדירים יותר. בעיה זו מתעצמת בעידן המידע המודרני שבו קישוריות בין אנשים היא מצד אחד מהירה, רחבה וקלה יותר, אך מאידך גיסא זמנית, שטחית ופחות אמתית (ראו רשתות חברתיות).

זה לא בריא ולא מעשי לרוב האנשים להיות בודדים לאורך זמן, ולכן צריך למצוא דרכים אחרות להתמודד עם השחיתות שבאה באופן טבעי מקיומם של קבוצות, ויחד עם זה, יש לתת מקום למיעוט אשר מבחירה וואו מנסיבות החיים מוצא את עצמו בבדידות יחסית.

דרך האמצע – להיות יחיד בתוך הקבוצה

אדם השואף ללכת בדרך האמת, רצוי שבדרך כלל ילך בדרך האמצע, יתרחק מהקצוות הקיצוניים וישאף לאיזון. אז מה אפשר לעשות כדי ללכת בדרך האמצע שבין להיות חלק מלא ופעיל בקבוצות (הנוטות לשחיתות), לבין להיות בודד?

1. אפשר להיות חלק מקבוצות אבל להקפיד **לשמור על עצמאות האינדיבידואלים** שבתוך הקבוצות; לשמור על חשיבה עצמאית וביקורתית. צריך להימנע ממערכת קבוצתית-חברתית בולענית וחובקת-כל, ולזכור שקולקטיביזם מוחלט (אבסולוטי) מוביל ושווה בהכרח לשחיתות מוחלטת.

בנוסף, יש **להיזהר ולהימנע מסמכותנות הירארכית חזקה וגדולה מדי בתוך הקבוצה**. סמכותנות זה כלי חברתי שנועד ליעל את הפעילויות החברתיות בכך שכביכול מאציל את כח ההשפעה וההנהגה על האנשים היעילים ביותר בתחומם (או לפחות גורם לכך שיחידים שהם לא יעילים לא יקבעו את פעילות המערכת כולה)¹. בנוסף לכך, ציות מסוים לסמכות שומר על המבנה והיציבות של הקבוצה והחברה. אך כפי שראינו, יש לסמכותנות השפעות שליליות, ולכן יש להגביל את כוחה והשפעתה של הסמכותנות ההירארכית בתוך קבוצות. הגישה הבריאה כלפי סמכותנות היא שזה כלי או משחק חברתי, שאפשר להיעזר בו רק עד לנקודה מסוימת, ושיש להישמר משימוש יתר בכלי הזה, שלא יבוא על חשבון עצמאות מחשבתית ואישית.

¹ Milgram Stanley. 1974. *Obedience to Authority: An Experimental View* 2010 Ed. New York: Harper & Row. P.133

2. להיאבק בשחיתות של הקבוצה בעזרת ביקורת פנימית (עצמית) וחיצונית (איזונים ובלמים וכו').

בכל קבוצה צריך להיות מנגנון של ביקורת פנימי, בו חברי הקבוצה מעלים שאלות והשגות על התנהלות הקבוצה ועל הרעיונות והערכים שלה. ככל שהקבוצה יותר מסודרת, גדולה וקשורה לנושאים חשובים ומהותיים יותר, כך עולה החשיבות של מנגנון ביקורת פנימי זה. אבל ככל שהקבוצה עצמה פחות ערכית ומוסרית ויותר מושחתת- כך הביקורת העצמית תהיה פחותה וזניחה, ולכן הביקורת החיצונית צריכה להיות יותר דומיננטית. מעבר למנגנוני הביקורת הכלכליים והחוקיים שמחייבים קבוצות במדינות דמוקרטיות, רצוי שהקבוצות עצמן (מרצון החופשי) יהיו שקופות כמה שיותר ופתוחות לביקורת ולדו-שיח עם גורמים חיצוניים.

ישנה דוגמה מודרנית לסוג של קבוצה אשר מפאת השחיתות שלה וחוסר הפתיחות לביקורת פנימית וחיצונית, איבדה את דרכה, את האובייקטיביות שלה, ואת הלגיטימיות החברתית והמוסרית שלה. 'בודקי העובדות', אשר מקבלים מימון מקבוצות מסוימות בעלות נטיות פוליטיות ואינטרסים מסוימים וכתוצאה מכך עושים את עבודתם בצורה מעוותת, סובייקטיבית ומושחתת ("מי ישמור על השומרים"). מה שצריך לעשות בכדי לרפא את קבוצות "בודקי העובדות" זה לבנות מחדש את המערכת כך שהיא תכוון כמה שיותר לאובייקטיביות. בשביל זה צריך שהמימון של בודקי העובדות יהיה מפוצל ושווה מצדדים שונים של "המפה הפוליטית" (= > ביקורת חיצונית ואינטרסים של קבוצות שונות), ושחברי קבוצות בודקי העובדות גם הם עצמם יהיו בעלי דעות מנוגדות ומקבוצות פוליטיות שונות (= > ביקורת פנימית ואינטרסים של קבוצות שונות).

3. לבסוף, צריך להיות סובלניים ולכבד אנשים בודדים- המיעוט שמחוץ לקבוצה ('לקופסא'); לתת כבוד ומקום לאנשים שמצאו את עצמם, מסיבות פנימיות וחיצוניות, מתוך בחירה ומתוך הכוונה של החיים, מחוץ לקבוצות המרכזיות. צריך להאזין למה שיש להם לומר (גם אם לא נעים וימעצבן לשמוע אותם), שכן, פעמים רבות הבודדים והמיעוט רואים אמיתות שחברי הקבוצות עיוורים להן (מרצון או שלא מרצון). ישנם דברי אמת שמאוד נחוצים לחברה האנושית וחברי הקבוצות שבה, וישנם תקופות שבהן דברי המיעוטים והבודדים הם יקרים מפז.

שמואל שפרלינג